

ВІДГУК

рецензента, кандидата мистецтвознавства, доцента,
професора кафедри історії української музики та музичної фольклористики
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського

Ольги Вікторівни Путятницької

на дисертаційну роботу

Тонкошкури Олега Сергійовича

УКРАЇНСЬКИЙ ОПЕРНИЙ ТЕАТР ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: АКАДЕМІЧНИЙ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ВИМІРИ

науковий керівник — Савчук Ігор Борисович,

доктор мистецтвознавства, професор,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»,

галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Актуальність теми дисертації. Дисертаційне дослідження О.С. Тонкошкури присвячене комплексному аналізу розвитку українського оперного театру періоду Незалежності (1991–2025) з компаративною увагою до академічного та експериментального векторів його розвитку. Актуальність теми не викликає сумнівів, оскільки в добу незалежності оперне мистецтво України зазнало суттєвих трансформацій, коли поряд із традиційними академічними театрами виникли новаторські явища (формація «Nova Opera», експерименти з цифровими технологіями в опері, неофольклорні та міжжанрові постановки тощо), які істотно розширили естетичні горизонти національної опери. Проте досі бракувало цілісних наукових досліджень, що охоплюють увесь спектр цих процесів. Таким чином, вибір теми зумовлений необхідністю заповнення цієї наукової лакуни та осмислення взаємозв'язку між збереженням академічних оперних традицій і появою експериментальних тенденцій на українській оперній мапі в умовах глобальних культурних і технологічних змін.

Актуальність підтверджується й тим, що дисертант залучив до аналізу новітні явища оперної культури України у контексті світових процесів, звернувшись до інтердисциплінарної методології та сучасних теоретичних підходів. Відзначимо, що дослідження враховує нові виклики ХХІ століття (цифровізацію мистецтва, постмодерні інтерпретації, інтеграцію світового мистецького досвіду), а також актуальний контекст, зокрема функціонування оперних інституцій у сучасних кризових умовах. Все це підкреслює своєчасність і

значущість обраної тематики для розвитку музикознавства та практики оперного театру України.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Дисертація базується на розлогій джерельній базі (понад 320 позицій) та методологічно виваженому підході, що забезпечило обґрунтованість отриманих наукових результатів. Опрацювання широкого кола джерел (праці з філософії, культурології, музикознавства, театрознавства, дисертаційні дослідження, освітні програми тощо) дозволило сформуувати ґрунтовний понятійний апарат для аналізу обраної проблематики. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів.

Зокрема, використано історичний метод — для окреслення еволюції українського оперного театру у хронологічній послідовності від початку 1990-х до середини 2020-х років та виявлення ключових етапів і змін; метод системного аналізу дав можливість розглянути оперу як складний, синтетичний, багаторівневий організм, що поєднує музику, драматургію, сценічне дійство поряд з соціокультурним та комунікативним контекстами; порівняльний метод — з метою співставлення академічних і експериментальних форм оперної творчості та характеристики вітчизняних тенденцій із зарубіжним досвідом; мистецтвознавчий аналіз (жанрово-стильовий, музикознавчий та театрознавчий) — для розгляду опери як синтетичного виду мистецтва. Такий інтегрований методологічний апарат забезпечив усебічність і об'єктивність дослідження.

Новизна дослідження є беззаперечною. У дисертації вперше комплексно проаналізовано український оперний театр доби незалежності як цілісний соціокультурний та художній феномен; розкрито взаємозв'язок між академічною (традиційною) складовою та експериментальними тенденціями в оперному жанрі, визначено характерні особливості та етапи цього процесу. Здійснено науковий аналіз творчої діяльності незалежної оперної формації «Nova Opera» як новаторського явища українського музичного театру, виявлено її художньо-естетичні принципи, експериментальні підходи та значення для оновлення національної оперної сцени. Вперше Оперну студію НМАУ ім. П.І. Чайковського розглянуто в історико-культурному контексті су-

часного оперного театру України. При цьому, з'ясовано її роль як академічного осередку оперної творчості, що поєднує освітню функцію з функцією експериментального театрального майданчика, простежено внесок студії у збереження оперної спадщини й апробацію сучасних режисерських рішень.

У дисертації здійснено систематизацію провідних інноваційних напрямів розвитку оперного сценічного мистецтва XXI століття. Автор переконливо аналізує процеси цифровізації оперної сцени, активне залучення мультимедійних технологій, формування мінімалістичних і постмодерністських моделей оперної естетики, а також інтеграцію перформативних практик і нефольклорних стильових впливів. Важливо, що зазначені явища не подано як ізольовані тенденції, а осмислено як взаємопов'язані компоненти трансформації сучасної оперної мови.

На окрему увагу заслуговує модифікація та концептуальне збагачення автором поняття експериментальної оперної сценічності, яке в роботі набуває чіткого теоретичного викладу. Дисертант пропонує трактувати сценічність як особливий тип організації оперної дії, що поєднує органічну інтеграцію музично-драматургічного матеріалу у сценічному просторі з активним освоєнням нових форматів експериментальної оперної творчості. У такому підході сценічність постає не як допоміжний рівень реалізації партитури, а як самостійний структуроутворюючий чинник, що відкриває нові можливості у сфері режисури, драматургії та сценографії сучасної опери. Запропоноване автором уточнення понятійного апарату має методологічне значення, оскільки дозволяє розглядати сучасну оперу як динамічну систему художньої комунікації, в якій музичний текст, сценічний простір і технологічне середовище функціонують у режимі інтегративної взаємодії.

Набуло подальшого розвитку осмислення ролі художнього експерименту як каталізатора оновлення оперної традиції. У роботі поглиблено розуміння того, як інноваційні творчі підходи (авторський театр, нові музично-драматургічні форми, міждисциплінарні проєкти) сприяють ревіталізації класичного оперного жанру в Україні та формуванню сучасної оперної екосистеми, де академічні та експериментальні складові взаємодоповнюють одна одну.

З огляду на викладене, поставлену в дисертаційній роботі наукову проблему — формування цілісного наукового уявлення про розвиток українського оперного театру доби державної незалежності, зокрема подолання дихотомії між академічною традицією та новітніми експериментальними практиками, а також вироблення уніфікованого методологічного підходу до осмислення опери як синтетичного жанру в широкому соціокультурному контексті — можна вважати розв'язаною.

Дисертант переконливо обґрунтовує взаємозв'язок між збереженням національної ідентичності оперного мистецтва та процесами його інноваційної трансформації в умовах глобалізаційних викликів. Робота засвідчує високий рівень методологічної підготовки здобувача, здатність до системного аналізу складних культурних процесів і вміння інтегрувати музикознавчі, історико-культурні та теоретичні підходи в межах цілісної дослідницької концепції.

За змістом дисертаційна робота Олега Тонкошкури повністю відповідає вимогам, що висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії (відповідно до п. 5, 6, 7 «Порядку присудження ступеня доктора філософії...», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44). Дисертація є завершеною самостійною науковою працею, результати якої відзначаються цілісністю та логічною завершеністю. Робота свідчить про дотримання здобувачем принципів академічної доброчесності. Розглянувши звіт перевірки дисертації на текстові збіги, можна впевнено стверджувати, що пропонована дисертація є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить ознак академічного плагиату, фабрикації чи фальсифікації. Використані в роботі ідеї, дані та тексти інших авторів коректно оформлені посиланнями на відповідні джерела.

Дисертацію написано українською мовою, стиль викладу — науковий, академічний, без відхилень у публіцистичність чи надмірну образність. Автор коректно оперує поняттями музикознавства, культурології, театрознавства відповідно до усталених дефініцій, що забезпечує чіткість та зрозумілість викладу для фахівців. Матеріал у розділах подано логічно, сформований поступально — від загальних теоретичних положень до конкретного аналізу опер-

них творів і явищ, завдяки чому текст дисертації сприймається переконливо з фахової точки зору. Дисертація має належний рівень мовностилістичного опрацювання. Виявлені поодинокі технічні та незначні стилістичні огріхи мають несуттєвий характер і не впливають на наукову цінність, логіку викладу та загальну якість пропонованого дослідження. Окремо зазначимо, що робота структурно і технічно оформлена відповідно до чинних нормативних вимог МОН України (наказ МОН № 40 від 12.01.2017), усі необхідні елементи наявні, посилання і список джерел оформлені належним чином.

Композиційна побудова дисертації вирізняється внутрішньою логікою та методологічною цілісністю. Праця складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (320 найменувань), а також додатків. Повний обсяг роботи — 295 сторінок, з основний текст — 231 сторінка.

У **Вступі** автор обґрунтовує вибір теми, визначає мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, характеризує наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи. Зокрема, у вступній частині окреслено методологічну основу дослідження — міждисциплінарний підхід, що поєднує принципи філософського, культурологічного, мистецтвознавчого та театрознавчого аналізу опери. Автором сформульовано низку основних наукових завдань, спрямованих на досягнення мети. У вступі також представлено дані про апробацію результатів (публікації та конференції) і структуру роботи.

Розділ 1 *«Теоретико-методологічні засади дослідження оперного театру як художнього феномена»* містить чотири підрозділи і присвячений теоретичним основам та методології дослідження. У *підрозділі 1.1* розглянуто художньо-видову специфіку оперної творчості у міждисциплінарному науковому дискурсі, проведено ґрунтовний огляд історіографії питання. Дисертант ґрунтовно аналізує праці українських і зарубіжних дослідників, які сформували методологічне підґрунтя осмислення опери як синтетичного виду мистецтва. У *підрозділі 1.2* послідовно окреслено основні підходи до вивчення опери в межах філософського, культурологічного, музикознавчого та театрознавчого дискурсів. Водночас автор переконливо аргументує, що сучасний оперний простір потребує інтеграції міждисциплінарних методів, що забез-

печують комплексне дослідження феномену оперного театру як багатовимірної художньої системи. *Підрозділ 1.3* присвячено історико-стильовій репрезентації оперного жанру. Автор окреслює розвиток оперної традиції, співвідношення академічних канонів і новацій у різні епохи, вводить поняття академізму й академічності стосовно музичного театру. У *підрозділі 1.4* дисертант аналізує розвиток оперної сценографії від класичних традицій оформлення сцени до новітніх цифрових технологій у візуалізації оперного дійства. Показано, як сучасні технології змінюють художній простір опери, актуалізуючи постгуманістичну ідею взаємодії людини і технологій у театральному просторі. У *Висновках до розділу 1* систематизовано та узагальнено ключові теоретико-методологічні положення дослідження, а також окреслено перспективні напрями аналізу практичних кейсів у межах заявленої проблематики.

Розділ 2 «*Експериментальні виміри сучасного українського музичного театру*» присвячений аналізу новаторських тенденцій в опері XXI століття. У *підрозділі 2.1* розглянуто вплив сучасних цифрових технологій на оперний театр. Дисертант досліджує явище цифровізації опери, зокрема, впровадження мультимедіа, віртуальних декорацій, проєкцій, інтерактивних технологій тощо у сценографію та драматургію оперних вистав. Наведено приклади використання LED-костюмів, електронної музики та відео-арту в новітніх українських операх. Автор послідовно доводить, що цифрові трансформації збагачують художньо-виразові межі опери, створюючи ефект медіалізованого мистецтва, чим наближають оперу до сучасного глядача. У *підрозділі 2.2* проаналізовано синтез традиційних та експериментальних форм в сучасних оперних постановках. Дисертант звертається до поняття жанрово-стильової мобільності опери. Він переконливо показує, як опера доби незалежності виходить за межі традиційного жанрового канону, інтегруючи фольклорні, перформативні, медійні компоненти в тіло оперної творчості, що свідчить про пошук нової естетичної парадигми музичного театру. *Підрозділ 2.3* присвячено детальному аналізу діяльності формації «Nova Opera», одного з ключових представників постмодерного експериментального напрямку в українському музичному театрі. У *підрозділі* здійснено ґрунтовний аналіз ключових проєктів формації та окреслено специфіку цих жанрових експериментів. Зокрема,

розглянуто опери «IYOV», «BABYLON», «ARK», «GAZ» та інші новаторські постановки цієї оперної лабораторії як приклади трансформації традиційної оперної моделі та формування нових сценічно-драматургічних стратегій. Доведено, що за відносно короткий період існування формація ініціювала трансформацію українського оперного середовища, запропонувавши позаінституційну та експериментальну, за суттю, альтернативну модель розвитку жанру в Україні, відмінну від традиційних академічних принципів його організації.

У *Висновках до розділу 2* дисертант аргументовано наголошує, що інноваційні проєкти українських митців, котрі працюють із site-specific форматами, мультимедійними технологіями, мінімалістичною драматургією та постдраматичною структурою становлять органічну складову сучасного музичного театру. Автор переконливо демонструє, що ці пошуки функціонують у синхронії з європейськими тенденціями розвитку оперного мистецтва, зокрема з моделями незалежних оперних об'єднань, орієнтованих на міждисциплінарність, медіалізацію сцени та переосмислення жанрових меж. Така паралель дозволяє розглядати український оперний процес як інтегрований у загальноєвропейський художній контекст, а спільний вектор діяльності — як спрямований на оновлення драматургічної структури, сценічної мови та комунікативної моделі сучасної опери.

Розділ 3 *«Оперна культура XXI століття в Україні: сценічні інновації, освітні моделі, міжнародний досвід»* репрезентує системний аналіз сучасного стану української оперної культури та певною мірою формує прогностичну модель її подальшого розвитку. У *підрозділі 3.1* теоретично обґрунтовано та розширено поняття експериментальної оперної сценічності, що відображає сукупність інноваційних режисерських, драматургічних і сценографічних підходів у сучасній опері. Автор наголошує, що оперна сценічність XXI століття характеризується збагаченням театрального простору експериментами та технологічними новаціями. Відтак режисура опери набуває більш креативного та концептуального характеру, з'являються нестандартні сценічні рішення, що порушують межі традиційної театральної логіки. Музична драматургія збагачується новими формами (фрагментарністю, інтерактивністю, імпровізаційністю тощо), а сценографія дедалі частіше використовує мультиме-

дійне технологічне оснащення. Здобувач наголошує, що сучасна опера поступово трансформується у своєрідний жанрово та видово мінливий світ, де поєднуються різні мистецтва і технології, а глядач стає всеактивнішим співтворцем вистави. *Підрозділ 3.2* присвячено феномену Оперної студії НМАУ ім. П. І. Чайковського, унікальному для України поєднанню навчального підрозділу та постійно діючого оперного театру. Дисертант детально аналізує роль студії як академічного центру підготовки оперних кадрів і одночасно експериментального майданчика для творчих пошуків. Відзначено, що київська оперна студія функціонує як справжній професійний театр із власною сценою, оркестром, трупною солістів і репертуаром, що дозволяє студентам (майбутнім співакам, диригентам, режисерам) здобувати практичний досвід в умовах, максимально наближених до умов оперного театру. Дисертант прослідковує історію становлення студії від її заснування (1930-ті роки) до сьогодні, показуючи тісний зв'язок цього навчального театру з національною оперною традицією та одночасно відкритість до новацій сучасного світового оперного мистецтва. Окрему увагу у пропонованій праці приділено сучасному етапу діяльності студії (перша чверть XXI століття), який характеризується одночасним збереженням класичного репертуару та сміливими експериментами у творчості молодих режисерів та співаків. У *підрозділі 3.3* дисертант системно узагальнює діяльність оперних студій при українських мистецьких закладах вищої освіти як специфічних молодіжних осередків, що поєднують освітню функцію з повноцінною сценічною практикою та експериментальним пошуком. Переконаливо доведено, що такі студії виконують подвійну роль — збереження й трансляції академічної виконавської традиції та водночас апробації новітніх режисерських і сценографічних стратегій, формуючи сучасну оперну екосистему України. У *підрозділі 3.4* розглянуто шляхи інтеграції українського оперного мистецтва у світовий культурний простір. Дисертант аналізує міжнародний досвід підтримки та розвитку опери (зокрема, грантові програми для молодих співаків і режисерів, міжнародні оперні фестивалі, ко-продукції за участю українських театрів) та окреслює перспективи використання цього досвіду у просуванні молодих оперних артистів. У *Висновках до розділу 3* дисертант узагальнює результати аналізу сценічних

інновацій, освітніх моделей та міжнародних комунікацій у сучасному українському оперному просторі, демонструючи їх структурну єдність у межах цілісної оперної екосистеми. Доведено, що взаємодія академічної підготовки, діяльності оперних студій та міжнародної співпраці не є ізольованою, а взаємопосилувальним чинником сталого розвитку українського оперного мистецтва у XXI столітті.

У загальних *висновках* дисертації узагальнено дослідницькі результати трьох розділів, сформульовано ключові підсумки дослідження, які підтверджують виконання поставлених завдань та досягнення мети роботи. Зокрема, наголошено, що в Україні склалася сучасна оперна екосистема, де класичні (академічні) і експериментальні форми співіснують та взаємно збагачують одна одну, забезпечуючи тяглість традиції і водночас стимулюючи порухи до інновацій в оперному жанрі.

Основні наукові результати дисертації відображено у 4 наукових публікаціях здобувача. З них: 4 статті – у фахових наукових виданнях України (що входять до Переліку наукових фахових видань, затвердженого МОН України). Здобувач апробував результати дослідження на семи наукових і науково-практичних конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів. За матеріалами виступів опубліковано двоє тез доповідей. Зазначимо, що усі публікації здобувача є одноосібними, а їхній науковий рівень повністю відповідає тематиці дисертації.

Недоліки, зауваження, дискусійні питання до дисертаційної роботи. Дисертаційна робота О. С. Тонкошкури є якісним і завершеним дослідженням. Виявлені недоліки мають дискусійний характер та жодним чином не знижують наукової цінності отриманих результатів.

Надзвичайно широкий хронологічний відтинок та тематичний окрес дисертації (вся доба незалежності, академічний і експериментальний сегменти опери) зумовили те, що окремі аспекти дослідження подано оглядово. Втім, розуміємо, що це виходило б за межі поставлених у роботі завдань, а обраний автором матеріал є репрезентативним. Також, низка уживаних у роботі понять — експериментальна оперна сценічність, художня універсальність сучасної опери тощо — потребують подальшого теоретичного осмис-

лення в музикознавстві. Їхнє введення у наукове поле оперознавства слід розцінювати радше як перевагу роботи, що уможливило креативніше визначати сучасну музично-театральну творчість. У розділі, присвяченому інтеграції цифрових технологій, можна було б глибше проаналізувати питання впливу цифрової культури на сприйняття опери сучасною аудиторією. Однак це є окремим напрямом дослідження і жодним чином не применшує досягнень дисертанта. Зазначені зауваження мають рекомендаційний характер і можуть слугувати орієнтиром для подальших наукових пошуків здобувача. Загалом недоліки роботи не впливають на позитивне враження від виконаного дослідження, результати якого відзначаються новизною, ґрунтовністю і практичною значущістю.

У процесі прочитання пропонованої студії виникло кілька питань, спрямованих на глибше розкриття авторських позицій та перспектив подальших досліджень у межах означеної тематики.

1. Розкрийте сутність окресленого Вами поняття експериментальна оперна сценічність. У чому полягають його ключові характеристики та чим цей феномен відрізняється від традиційної режисури оперного театру?

2. Чим, на Вашу думку, принципово відрізняється діяльність незалежної формації «Nova Opera» від роботи академічних оперних театрів? Які нові імпульси привнесла «Nova Opera» в національну оперну культуру?

3. Яку роль відіграють цифрові технології в сучасній опері з точки зору збереження жанру? Чи не становлять, на Ваш погляд, новітні мультимедійні засоби загрозу для традиційних оперних форм або виконавських навичок? Як знайти баланс між інноваціями та збереженням оперної традиції?

Дисертаційна робота Олега Сергійовича Тонкошкури «Український оперний театр доби Незалежності: академічний та експериментальний виміри» за актуальністю, змістом, науковим рівнем, новизною та обсягом виконаних досліджень повністю відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) зі спеціальності 025 «Музичне мистецтво» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»). Дисертація містить нові науково обґрунтовані результати, які мають важливе значення для теорії і практики музичного мистецтва. Автор роботи продемонстрував високий рі-

вень теоретичної підготовки, володіння сучасними методами дослідження та уміння самостійно здійснювати науковий пошук. Вважаємо, що за своїм змістом і науковими показниками представлена дисертація відповідає встановленим критеріям, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво».

Рецензент:

кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри історії української музики
та музичної фольклористики
НМАУ ім. П. І. Чайковського

Ольга Путятицька